

Fenomenul analogiei și lingvistica contemporană: de la incriminare la reabilitare

Ionel Apostolatu

Abstract: *Starting from the remark that the whole linguistic tradition made use of the "services" of analogy, in one way or another, explicitly or implicitly, even if there were not always convergent views on the nature of this phenomenon and on its effects within the language, our paper presents the attitude of modern linguistics, in the second half of the 20th c., towards analogy as a linguistic organizing and creative factor. We are interested especially in analyzing the way in which the problem of analogy was handled by the representatives of two important linguistic trends: generativism and cognitivism. Thus, if in the first case we can speak of an attitude of rejection and even denial of the importance of analogy in grammar, minimizing its effects even within the processes of language change, in the second case, the role and importance of the analogy phenomenon in the language functioning and organization will be re-evaluated and positively appreciated.*

Keywords: *analogy, generativism, cognitivism, linguistic creativity.*

Noțiunea de « analogie » a jucat un rol foarte important în gândirea lingvistică tradițională, atât în cercetările diacronice, cât și în abordările de tip sincronice, și, în special, structuralist, ale limbajului. În perspectivă diacronică, analogia este principiul (de ordin „psihic”, „spiritual”) ce contrabalansează efectele, uneori nedorite, ale factorilor („materiali”, „mecanici”) de schimbare fonetică. Sub aspect sincronice, analogia este forța centripetă ce asigură coeziunea și regularizarea structurilor paradigmatică (ale sunetelor, ale morfemelor gramaticale, ale lexicului sau ale tiparelor enunțiale), constituind, astfel, un factor de organizare și de întărire a caracterului sistematic al limbii, prin generalizarea unor tipare ce formează baza activității vorbirii ca activitate liberă și creatoare. Un alt domeniu în care a fost subliniată importanța analogiei este cel al psiholingvisticii [1], în special în latura sa ce are ca obiect de investigație achiziția limbajului de către copii, proces în cadrul căruia se poate observa cel mai bine ceea ce se cheamă „creativitate analogică” (vezi Itkonen, *Analogy*, p. 67).

Putem afirma, fără niciun fel de reținere, că istoria conceptului de „analogie”, ne arată clar că întreaga tradiție lingvistică s-a servit, într-un fel sau altul, explicit sau implicit, de „serviciile” acestui fenomen, chiar dacă nu au existat întotdeauna păreri convergente cu privire la natura acestui fenomen sau la efectele sale asupra limbii. Aproape toți marii lingviști, întemeietori de școală și metodă sau lideri de curenți și direcții, de la Humboldt și Bopp, la Paul și Bréal, de la Saussure și Vossler, la Sapir și Bloomfield sau de la Bally și Vendryes la Martinet și Kuryłowicz, pentru a nu enumera decât câțiva dintre „monștrii sacri” ce au marcat istoria lingvisticii, toți s-au raportat la analogie ca la un principiu fundamental în limbă, evidențiind (prin analiză introspectivă sau empirică) o serie de trăsături ale acesteia [2].

O atitudine exact opusă se manifestă, în a doua jumătate a secolului XX, în cadrul curentului cunoscut sub numele de *generativism*, al cărui fondator, lingvistul și filozoful american Noam Chomsky, neagă importanța analogiei în gramatică și minimizează efectele acesteia chiar în procesele de schimbare lingvistică (vezi Itkonen, *Analogy*, pp. 68-75; Lepage, *De l'analogie*, pp. 70-78).

Îmbinând metoda distribuțională cu unele teorii din logica formală și din cibernetică, și recuperând principiile de descriere universal-logică a limbajului din gramaticile generale (de tipul *Gramaticii de la Port Royal*), dar și ideile cu privire la caracterul creator al limbajului, pe linia Humboldt – Sapir – Whorf, lingvistica chomskyană restabilește direcția mentalistă în lingvistică, intrată într-un con de umbră după succesul structuralismului bloomfieldian (vezi Frâncu, *Curenți și tendințe*, p. 98).

Deși doctrina sa lingvistică a suferit, de-a lungul timpului, o serie de revizuiți și re-formulări sau re-definiri, fundamentală rămâne înțelegerea limbii ca proces generativ (deci dinamic). Chomsky pleacă de la distincția *competență* – *performanță* (oarecum echivalentă distincției saussuriene *langue* – *parole*), afirmând că scopul oricărei analize lingvistice este să descrie competența lingvistică a vorbitorului nativ ideal și să găsească mijloacele de a distinge enunțurile *gramaticale* (= corect formate) dintr-o limbă de cele *negramaticale* (= incorecte sau nereperabile). Gramatica unei limbi trebuie astfel concepută, încât să cuprindă totalitatea regulilor necesare și suficiente generării tuturor enunțurilor gramaticale posibile în limba respectivă. Aceste reguli au caracter inductiv și implică existența unor modele sau tipare de enunțare, pe care un vorbitor le poate recunoaște ca aparținând limbii sale și în conformitate cu care poate, la rândul său, să genereze o

infinitate de enunțuri gramaticale corecte (= reperabile în limbă). Noțiunea de *competență* este strâns legată de aceea de *creativitate* a limbajului, numai că, în realitate, așa cum remarcă G. Mounin, „ceea ce Chomsky numește aspect creator al limbajului este aptitudinea subiectului vorbitor de a genera un număr infinit de fraze pe care nu le-a mai auzit vreodată” (Mounin, *Istoria*, p. 289). *Performanța*, dimpotrivă, este punerea în practică a *competenței*, respectiv materializarea sistemului limbii în acte de vorbire. În *performanță* pot apărea devieri de la regulile existente care duc la schimbări și în *competență*.

Prin importanța acordată creativității limbajului, corelată cu ideea de model (engl. *pattern*), s-ar părea, la prima vedere, că Chomsky apreciază pozitiv rolul analogiei în procesul generativ ce stă la baza formării competenței. Cel puțin, acesta este punctul de vedere pe care îl susține în lucrarea sa de doctorat, *Transformational Analysis* (1955):

„A primary motivation for this study is the remarkable ability of any speaker of a language to produce utterances which are new both to him and to other speakers, but which are immediately recognizable as sentences of the language. We would like to reconstruct this ability within linguistic theory by developing a method of analysis that will enable us to *abstract from a corpus of sentences a certain structural pattern, and to construct, from the old materials, new sentences conforming to this pattern*, just as the speaker does” (apud Itkonen, *Analogy*, p. 68; ș.a.).

(O primă motivație a acestui studiu o constituie remarcabila capacitate a oricărui vorbitor al unei limbi de a produce enunțuri care se prezintă ca noi atât pentru sine, cât și pentru oricare alt vorbitor, dar care sunt imediat recunoscute ca aparținând acelei limbi. Ne propunem să proiectăm această abilitate în cadrul unei teorii lingvistice, prin elaborarea unei metode de analiză ce ne-ar permite ca, *pe baza unui corpus de propoziții, să degajăm un anumit tipar structural, în conformitate cu care să construim noi propoziții din materialul deja existent*, exact așa cum procedează și vorbitorul; trad. n., I.A.).

La scurtă vreme însă, în prima sa lucrare care l-a consacrat, *Syntactic Structures* (1957), Chomsky își clarifică poziția față de analogie, afirmând că gramatica unei limbi nu se „descoperă”, în sensul că nu putem furniza metode prin care să deducem gramatica din date lingvistice, și, de vreme ce astfel de metode, dacă ar exista, s-ar baza pe analogie (sau inducție), rezultă de aici că nu avem nevoie de analogie pentru a oferi explicații lingvistice (vezi Chomsky, *Syntactic*, p. 52-56). Această idee a fost reluată mai târziu, atât în *Aspects of the Theory of Syntax* (1965), cât și în *Knowledge of Language: Its Nature*,

Origin, and Use (1986). În această din urmă lucrare (tradusă și în românește), Chomsky critică „părerea standard” care circulase până atunci cu privire la procesul de însușire a limbii, văzut ca un caz clar de analogie sau de „supraînvățare”. În replică, el propune teoria „îneistă”, respectiv a cunoașterii „înnăscute” a limbii: copilul dispune de la naștere de un mecanism lingvistic înnăscut – numit *linguistic acquisition device* (L.A.D.) – același pentru toată lumea și supus dezvoltării, însă nu în baza analogiei, ci, mai degrabă, ca o consecință a maturizării fizio-psihlogice. De altfel, ar fi dificil de explicat în alt mod acest proces, de vreme ce copilul nu dispune încă de suficiente date lingvistice care să-i asigure o bază pentru desfășurarea operațiilor de generalizare analogică presupuse a sta la originea înțelegerii și producerii de enunțuri complexe. În concluzie,

„Par a exista slabe speranțe de a explica cunoștințele noastre în termenii unor idei cum sunt analogia, inducția, asociația, procedurile eficiente, motivele întemeiate sau justificate, luate în vreun sens general util, sau în termenii de « mecanisme generalizate de învățare » (dacă există așa ceva) [...]. S-ar părea că este bine să concepem cunoașterea limbii ca pe o anumită stare minții/creierului, un element relativ stabil al stărilor mentale tranzitorii, odată ce este atins; mai mult, ca pe o stare a unei facultăți distincte a minții – facultatea de limbaj – cu proprietăți, structură și organiza-re specifice, un « modul » al minții [3]” (Chomsky, *Cunoașterea*, p. 25).

Așa cum remarcă Itkonen (*Analogy*, p. 70 ș.u.), aversiunea generativismului chomskyan față de analogie vine din interpretarea personală pe care Chomsky a dat-o conceptului de *creativitate* a limbajului, concept care, într-un fel sau altul, se află la baza întregii teorii a gramaticii generativ-transformaționale. Această creativitate e limitată la sintaxă și, mai mult decât atât, se referă strict la aptitudinea vorbitorului de a produce și a înțelege instantaneu fraze noi, neasemănătoare cu cele pe care le-a mai auzit înainte, nici în sens fizic, nici în termenii de *patterns* (cf. Mounin, *Istoria*, p. 285).

Se poate vedea clar că această „creativitate” în sens chomskyan vrea să justifice, de fapt, legătura dintre sintaxa generativă și capacitatea vorbitorului de a inova în limitele competenței sale. Chiar și așa, a fi „inovator” în sensul propus de Chomsky nu reprezintă altceva, și, deci, nu intră în contradicție cu înțelegerea „tradițională” a funcționării analogice a limbajului, de vreme ce capacitatea de a forma noi combinații dotate cu sens se bazează, în orice limbă, pe tipare structurale preexistente și, mai mult decât atât, pe materialul de limbă preexistent

(în sensul că nu poate fi „inventat” chiar totul, până la morfemele gramaticale, de pildă [4]). Dacă concedem totuși să vorbim despre o „creativitate sintactică” în sens generativist, atunci această creativitate nu diferă cu nimic de cea a sintaxei bloomfieldiene, or, în cazul lui Bloomfield, este clar că avem a face cu forța analogiei.

În ultima perioadă, rolul și importanța fenomenului analogiei în organizarea și funcționarea limbajului va fi reevaluat și apreciat pozitiv în cadrul studiilor de lingvistică cognitivă fundamentate, în deceniile 7-8 ale secolului trecut, de Wallace Chafe, Charles Fillmore, George Lakoff, Ronald Langacker, Leonard Talmy sau Gilles Fauconnier.

Lingvistica cognitivă este o școală modernă de lingvistică apărută relativ recent ca reacție împotriva abordărilor de tip formalist ale limbajului ce au proliferat în a doua jumătate a secolului XX, mai ales după „succesul” înregistrat de gramatica generativă de tip chomskyan. Descrisă adesea mai degrabă ca o „mișcare” ori ca un „proiect” sau „program”, decât ca o teorie lingvistică unitară și specifică, lingvistica cognitivă așază în centrul preocupărilor sale ipoteza relației dintre cunoașterea umană și limbaj, pornind de la premisa că limbajul reflectă structuri sau tipare (engl. *patterns*) ale gândirii umane. Limbajul funcționează ca o cale de acces, o „fereastră” către mecanismele cunoașterii, oferind o imagine asupra naturii, structurii și organizării universului mental. Studiul limbajului devine, astfel, studiul tiparelor de gândire și conceptualizare. O astfel de abordare poate asigura o mai bună înțelegere a unor realități lingvistice, precum funcționarea sau achiziția limbajului (în sensul însușirii competențelor de comunicare) sau creativitatea limbajului. Negând ipoteza chomskyană a cunoașterii „înnăscute” a limbii, sau existența unor „module” ale cunoașterii, lingvistica cognitivă postulează legătura strânsă dintre cunoașterea limbii și uzul ei. Totodată, se afirmă că nu putem separa cunoașterea limbii de alte forme de cunoaștere umană care operează cu concepte. Prin urmare, gramatica unei limbi trebuie înțeleasă în termeni de conceptualizare, ceea ce înseamnă că „știința” formelor și fenomenelor lingvistice (de tipul fonemelor, morfemelor, enunțurilor, sensul, metafora, metonimia etc.) are o natură conceptuală [5]. În măsura în care limbajul este o facultate a cunoașterii, lingvistica cognitivă își propune să caute corespondențe între gândirea conceptuală, experiență și structura lingvistică, în încercarea de a descoperi conținuturile reale ale cunoașterii (Croft & Cruise, *Cognitive Linguistics*, p. 1).

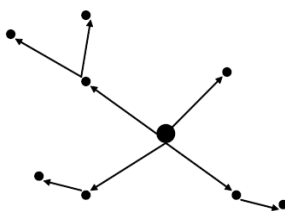
O altă ipoteză fundamentală în multe concepții cognitiviste este *reprezentationalismul* (Reboul & Moeschler, *Pragmatica*, p.57), care consideră că procesele mentale sunt esențial bazate pe prelucrările simbolice. Se vorbește de stări mentale, care pot fi reproduse, re-prezentate prin structuri simbolice și conceptuale. Limbajul folosește structuri conceptuale împărtășite, convenționalizate de vorbitorii unei comunități lingvistice.

Ca formă de organizare a cunoașterii și modalitate de transfer a cunoștințelor umane, analogia a fost implicată, mai întâi, în domeniul semanticii cognitive. Așa-numita *teorie a metaforei conceptuale*, fundamentată de George Lakoff și Mark Johnson în studiul *Metaphors We Live By* (1980) și dezvoltată, ulterior, în numeroase alte studii, postulează existența unor universalii ale procesului de metaforizare, în sensul că la baza limbajului metaforic se situează un sistem conceptual, ce reflectă anumite tipare de gândire aflate în strânsă legătură cu experiența umană de zi cu zi. Cei doi autori discută problemele metaforizării în legătură cu modelele cognitive, cu „imaginile-scheme” preconceptuale care structurează experiența noastră, imagini care sunt de tipul *conținător* (engl. *container*) – *conținut*, *parte* – *întreg*, *centru* – *periferie*, *în față* – *în spate*, *sus* – *jos*, *sursă* – *cale* – *scop* etc. Mai mult decât atât, metaforele nu sunt arbitrare, ci motivate de structuri care se bazează pe experiență noastră, în înțelegerea conceptelor un rol fundamental revenind corpului uman (cf. engl. *embodiment*), care focalizează experiențele în lume. Astfel, alegerea unui anumit domeniu conceptual pentru desemnarea unei *realități-țintă* (engl. *target*) nu se fac la întâmplare, ci potrivit unui anumit tip de experiență, care generează un anumit tip de transfer analogic (de exemplu, metaforele corpului omenesc, metaforele spațiului, ale timpului, ale relațiilor sociale etc.). Ca mecanism cognitiv, transferul analogic se bazează pe similaritatea dintre o problemă cunoscută, ale cărei strategii și proceduri rezolutive sunt stocate în memorie (reprezentând, deci, sursa de informații), și o problemă actuală, nouă, ce se cere rezolvată (= ținta).

Metafora este, prin urmare, nu doar o problemă de limbaj, respectiv de „mânuire” a cuvintelor, ci reprezintă un proces cognitiv complex, bazat pe experiență și transfer analogic: „The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another (Lakoff & Johnson, *Metaphors*, p. 5). Văzută astfel, metafora nu mai constituie doar un simplu ornament, apanaj al retoricii și al limbajului poetic figurativ, ci devine însuși fundamentul cunoașterii umane, întregul proces al gândirii operând cu metafore conceptuale [6]. Metaforele transcend, deci, zona lingvisticului (ca spațiu în care

dobândesc expresie materială), fiind, de fapt, ipostazieri ale unor concepte mentale fundamentale care ne permit să modelăm realitatea [7]. Metafora ca expresie lingvistică este posibilă tocmai grație existenței unei activități metaforice la nivelul sistemului conceptual al unui individ: „In all aspects of life, ... we define our reality in terms of metaphors and then proceed to act on the basis of the metaphors. We draw inferences, set goals, make commitments, and execute plans, all on the basis of how we in part structure our experience, consciously and unconsciously, by means of metaphor” (Ibid., p. 158). De aceea, a spune că trăim într-o lume a metaforelor, nu este doar o... metaforă. Așa-numitele metafore „de zi cu zi”, metaforele cotidiene, ale realității imediate, sunt nu doar mult mai numeroase decât metaforele izvorâte din imaginația poetică, dar oferă, în plus, o cale de acces către înțelegerea naturii metaforice a conceptelor care structurează activitățile noastre zilnice: „Since metaphorical expressions in our language are tied to metaphorical concepts in a systematic way, we can use metaphorical linguistic expressions to study the nature of metaphorical concepts and to gain an understanding of the metaphorical nature of our activities” (Ibid., p. 7).

Categorie semantică fundamentală, polisemia reflectă, la rândul ei, o organizare conceptuală, în cadrul căreia cuvintele reprezintă categorii radiale. O categorie radială este structurată în jurul unui „prototip” complex, aflat în relație cu o mulțime de alte unități de înțeles sau sensuri. În concepția lui George Lakoff (*Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*, 1987), categoriile conceptuale de tip lexical prezintă următoarea organizare: sensurile cu caracter prototipic mai pronunțat se situează mai aproape de centru, în vreme ce sensurile mai slab prototipice au o poziție periferică (apud Evans & Green, *Cognitive Linguistics*, pp. 331-332):



Sensurile periferice derivă din sensurile prototipice prin intermediul unor mecanisme cognitive ce asigură extensia semantică, incluzând aici metafora conceptuală și transformările imaginilor-schemă. Aceste mecanisme duc la extensia sistematică a categoriilor lexicale, rezultând astfel o înlanțuire de sensuri. Așa ia naștere polisemia: o rețea semantică la

nivelul unei singure unități lexicale, ce constă din mai multe sensuri legate între ele. O rețea semantică poate fi alcătuită dintr-un număr de sensuri distincte, cu o poziție periferică, a căror relație cu prototipul e mai puțin evidentă, dar a căror apariție nu e mai puțin motivată de mecanismul cognitiv general, bazat pe transfer analogic.

În studiul *The Body in the Mind* (1987), pornind de la conceptul de *embodiment* [8], Mark Johnson susține că experiențele fizice în care este implicat corpul nostru determină apariția unor „imagini-schemă” în cadrul sistemului conceptual. Aceste imagini-schemă nu reprezintă decât un *analogon* al experiențelor noastre perceptive și senzoriale. Ca *analogon*, ele reflectă experiențele noastre imediate într-o manieră holistică, integratoare.

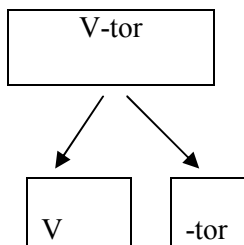
Pentru gramatică [9], aplicațiile analogiei se referă la existența unor „scheme” mentale de construcție gramaticală – rezultate din experiența individuală de comunicare – ce alcătuiesc o rețea complexă de „simboluri” și concepte gramaticale, raportate la „situațiile” care le-au creat și care alcătuiesc împreună ceea ce se poate numi o „gramatică mentală” (engl. *mental grammar*). Schemele mentale sau tiparele de construcție cu caracter general nu au o existență independentă de modelele concrete care le-au generat, ele regăsindu-se în interiorul aceluiași inventar lingvistic. Singura diferență ar consta în gradul de acoperire semantică. De exemplu, schema pentru „nume de agent” se află în legătură cu anumite exemple concrete, precum și cu alte scheme (ca de pildă cea pentru „pluralul masculinelor”, cea a „clasei substantivului” în general etc.), împreună alcătuind o rețea de scheme, tipare și fapte concrete de limbă:

a) Nume de agent (ex.: *croitor, luptător, vopsitor*)

[^{obiect} [PROCES/ ...] [TOR/-tor]]

b) Pluralul substantivelor masculine (*iubitori, oameni, lupi*)

[^{obiect} [OBEICT/ ...] [MASCULIN PLURAL/ -i]]



Schema numelui de agent adaptată după Langacker (apud Evans & Green, *Cognitive Linguistics*, p. 593).

Potrivit teoriilor din gramatica cognitivă, schemele de construcție exercită o serie de constrângeri, care obligă la „conformitate” orice creație lingvistică. După Langacker, aceste scheme permit vorbitorului să recunoască un tipar, pentru ca, apoi, prin analogie cu acesta, să evalueze corectitudinea formală a unei construcții noi. De exemplu, următoarele unități, pe care le recunoaștem ușor ca perechi, și care, la nivelul „gramaticii mentale”, ca rețea de scheme și de forme, se află în strânsă conexiune: *asculta – ascultător, boteza – botezător, cerceta – cercetător, demola – demolator, evalua – evaluator* etc., au dat naștere schemei numelui de agent discutate anterior, schemă care pune la dispoziția vorbitorului un tipar de formare, astfel că, prin analogie, el poate deriva și alte nume de agen similare, „validate” de schemă, precum *bârfitor, examiner, jefuitor* etc. [10]. Desigur, ideea că orice creație lingvistică este supusă restricțiilor dictate de scheme și tipare nu se limitează doar la domeniul construcțiilor lexicale, putând fi, la fel de bine, aplicată și construcțiilor propoziționale, în sintaxă.

Forța analogiei este la fel de mare în diacronie, ca și în sincronie. În tradiția gramaticii istorice, lingvistica cognitivă recunoaște rolul important al analogiei în flexiune, acolo unde este responsabilă, în bună măsură, de schimbările care apar în paradigma cuvintelor, fie ca urmare a unei presiuni intraparadigmatice, fie sub presiunea exercitată de alte paradigme cu care prezintă anumite puncte comune, scopul fiind acela de a obține paradigme mai regulate și mai simple. Chiar dacă astfel de schimbări nu se produc cu necesitate (ca dovadă că unele „neregularități” se transmit fără niciun fel de modificare, mai ales dacă e vorba de cuvinte cu frecvență ridicată), atunci când au totuși loc, nu se realizează haotic, ci urmează o anumită tendință, o anumită „logică” a organizării structurii gramaticale dintr-o limbă, și, de aceea, spunem că astfel de schimbări se datorează analogiei, fiind o consecință a unui proces pe care l-am putea numi „nivelare analogică” (cf. Janda, *Inflectional Morphology*, p. 646). Perspectiva istorică asupra limbii oferă astfel argumente suplimentare ideii că structura și categoriile lingvistice nu sunt „înnăscute”, ci, mai degrabă, se dezvoltă, evoluează în armonie cu sistemul conceptual și cu experiența perceptivă a individului.

„Analogical changes may be sporadic and appear to be random, but they provide us with a valuable window on the cognitive representation of morphologically complex forms. Since analogy works word by word, we have evidence of the stored representation of morphologically complex

words organized into an associative network, rather than a rule-based model. Since frequent words are less subject to analogical leveling, we have evidence for the varying strength of representations. In addition, the workings of analogical extension point to a prototypical organization for classes of words that behave the same” (Bybee, *Diachronic Linguistics*, p. 964). (Schimbările datorate analogiei pot fi sporadice și par să aibă caracter întâmplător, însă acestea ne oferă o perspectivă deosebit de valoroasă asupra reprezentării cognitive a formelor morfologic complexe. Din moment ce analogia lucrează cuvânt cu cuvânt, avem aici dovada că organizarea cuvintelor morfologic complexe sub formă de reprezentări/imagini se face în rețele asociative, mai degrabă decât în modele bazate pe anumite reguli. Întrucât cuvintele mai frecvente sunt mai puțin afectate de nivelarea analogică, rezultă de aici că forța reprezentărilor diferă. În plus, efectele extinderii analogice tind către o organizare prototipică pentru toate clasele de cuvinte având același comportament; trad. n., I.A.).

În concluzie, ca proces cognitiv superior, analogia joacă un rol deosebit de important în abordările cognitiviste ale limbajului, fiind considerată uneori „esența cunoașterii umane” (engl. „the core of human cognition”, Blevins & Blevins, *Introduction*, p. 1) sau, chiar mai poetic, „țesătura cunoașterii” (engl. „warp and woof of cognition”, Anttila, *Analogy*, p. 425) [11].

Cunoștințele acumulate de-a lungul timpului joacă un rol activ în funcționarea cognitivă a universului mental individual, acestea fiind conceptualizate în scheme, rețele conceptuale sau modele mintale. Schema rezidă în reprezentarea unei categorii de obiecte, de situații sau fenomene. Rețelele conceptuale sunt concepte legate între ele, formând rețele semantice. Aceste rețele reprezintă cunoștințe declarative și procedurale. Transformarea cunoștințelor în proceduri presupune învățarea unor abilități cognitive și apelarea la reprezentări mnemonice care se dezvoltă progresiv sub forma unor componente ale unor producții cognitive, înlănțuindu-se între ele. Modelul mental este definit ca o *analogie structurală a lumii*, ce reflectă cunoștințele, experiența și scopurile individului.

„The human mind is an inveterate pattern-seeker. Once found, patterns are classified, related to other patterns, and used to predict yet further patterns and correlations. Although these tasks are performed automatically, they are far from trivial. The analogical reasoning that underlies them requires the discovery of structural similarities between perceptually dissimilar elements. Similarities may be highly abstract,

involving functional and causal relationships. And while the recognition of analogical relations may seem like a passive process, it is in fact an aggressive process, driven by a search for predictability. A systematic structural similarity independent of perceptual similarity can be extended to yield novel inferences about the world” (Blevins & Blevins, *Introduction*, p. 1).

(Mintea umană este un împătimit căutător de tipare. Odată descoperite, tiparele sunt clasificate, puse în relație cu alte tipare și utilizate mai departe în stabilirea altor corelații și tipare. Cu toate că aceste operații se desfășoară în mod automat, ele nu trebuie considerate lipsite de importanță. Raționamentul prin analogie pe care aceste operații se întemeiază presupune identificarea asemănărilor formale dintre elemente perceptual diferite. Asemănările pot avea un caracter foarte abstract, implicând relațiile cauzale și funcționale. Și chiar dacă identificarea unor relații analogice poate părea un proces pasiv, aceasta reprezintă, de fapt, un proces foarte activ, guvernat de nevoia de previzibilitate. O asemănare structurală sistematică, independentă de asemănarea perceptivă, poate fi extinsă și utilizată în realizarea de noi inferențe; trad. n., I.A.).

Așa cum afirma savantul Eugeniu Coșeriu, „limbajul este în mod esențial *activitate cognitivă, activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri* (sau *semne simbolice*)” (Coșeriu, *Creația metaforică*, p. 14; subl. a). Ca orice activitate cognitivă, activitatea lingvistică depinde în mod fundamental de cunoștințele individului, de ceea ce el știe despre o situație particulară pe care o întâlnește, de maniera de gestionare și de controlul derulării activității cognitive. Limbajul este o formă de cunoaștere în orice moment, căci simbolurile se creează și re-creează în permanență, în fiecare act concret de vorbire, ceea ce presupune operații complexe de natură cognitivă [12]. A afirma natura cognitivă a limbajului nu înseamnă însă a ignora sau a neglija celelalte aspecte cu privire la un fenomen atât de complex ca activitatea vorbirii, și nici nu înseamnă a reduce lingvistica la logică sau la teoria cunoașterii, căci „ceea ce numim cunoaștere lingvistică diferă în mod esențial de cunoașterea logică” (Ibid., p. 15), și asta pentru că limba nu este un „produs” decât în măsura în care „«produsul» nu este altceva decât schema abstractă a activităților deja realizate sau a unor activități virtuale” (Ibid., p. 16). Pe baza elementelor comune (mai mult sau mai puțin asemănătoare) ale unor acte lingvistice precedente constatabile în memorie, care sunt acumulate în memoria unuia sau a mai multor vorbitori, limba este activitate repetată sau repetabilă, deși niciodată în mod absolut identic. De aceea, cunoașterea lingvistică este mai degrabă

o cunoaștere creatoare, cunoaștere care se desfășoară nu prin intermediul unor categorii ale rațiunii, ci prin imagini și simboluri și în prezența unor analogii stabilite nu dintr-un punct de vedere strict formal, între cuvinte, ci între „imagini”. Pe de altă parte, este tot atât de adevărat că orice act lingvistic „nou” este, într-o măsură oarecare, tributار modelului unor acte lingvistice anterioare – „realizare nouă a elementelor virtuale care constituie « sistemul », totalitatea activităților repetate anterior” (Ibid., p. 16).

Note

- [1] Ne referim aici inclusiv la perioada pre-emergenței acestei discipline științifice, având în vedere că o serie de observații cu privire la relațiile dintre limbaj și gândire, ontogeneza și natura capacităților lingvistice de comunicare, patologia limbajului etc. s-au făcut începând chiar cu sfârșitul secolului al XVIII-lea.
- [2] S-a spus fie că analogia inovează, fie că renovează ori conservă, fie că regularizează și simplifică flexiunea, fie că reprezintă principiul de funcționare a mecanismului de formare a cuvintelor prin derivare etc.
- [3] Ipoteza „modularității minții” a fost lansată de J. Fodor (*The Modularity of Mind*, 1983), care susține că mintea umană cuprinde un sistem central, guvernat de analogie, și un set de „module” în care se află înmagazinată informația: cel dintâi, inaccesibil cunoașterii științifice, reprezintă un „mister”, în vreme ce informația modularizată constituie o „problemă” a studiului limbii (vezi Itkonen, *Analogy*, p. 69).
- [4] Ideea noutății absolute în limbă, a creațiilor *ex-nihilo* este, dacă nu o imposibilitate, măcar de domeniul excepționalului.
- [5] O expunere detaliată și sistematică a conceptelor de bază și a direcțiilor de interes ale abordărilor lingvistice de tip cognitivist găsim în Evans & Green, *Cognitive linguistics* (vezi și Geeraerts, ed., *Cognitive linguistics*; Geeraerts & Cuyckens, eds., *Cognitive Linguistics*).
- [6] Vezi Coșeriu, *Creația metaforică*, p. 20: „Într-adevăr, cunoașterea lingvistică este de multe ori o cunoaștere metaforică, o cunoaștere prin imagini, care, de altfel, se orientează atât de des în aceeași direcție încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginației umane, dincolo de diferențele lingvistice, etnice sau culturale”.
- [7] „Metaphors are not a mere linguistic matter; they belong to the province of thought. Indeed, language is the territory where metaphors are expressed, but what we see are just metaphorical expressions of some more fundamental mental concepts that enable us to shape reality and offer us a compass to orient ourselves within it” (Velică, *Tendencies*, p. 95).
- [8] Una dintre ipotezele de lucru în științele cognitive se referă la așa-numita „înrupare a minții” sau „înrupare a cunoașterii” (engl. *embodied mind*, *embodied cognition*), ce postulează legătura strânsă dintre natura gândirii umane și particularitățile anatomo-fiziologice ale corpului uman, în sensul că toate aspectele privind facultatea de a cunoaște (ideile, gândurile, conceptele și categoriile) sunt determinate și modelate de anumite caracteristici ale formei fizice a corpului.

- [9] Gramatica cognitivă, ca abordare, după principiile cognitivismului, a structurii gramaticale a limbii, s-a dezvoltat în principal pe baza studiilor lui Ronald Langacker: *Foundations of Cognitive Grammar, Volume 1, Theoretical Prerequisites* (1987) și *Foundations of Cognitive Grammar, Volume 2, Descriptive Application* (1991). Vezi și Ronald Langacker, *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar* (1991).
- [10] Întrucât gramatica cognitivă, așa cum a fost ea concepută de Langacker, nu face distincția între unitățile lexicale și gramaticale, în sensul tradițional al termenilor, formarea cuvintelor este privită ca parte a unei descrieri generale a sistemului gramatical.
- [11] Cf. și Itkonen, *Analogy*, p. XI: „analogy plays a central role in human thinking” (Analogia joacă un rol central în gândirea umană).
- [12] Pornind de la Leibniz, care identifică mai multe grade de cunoaștere, E. Coșeriu afirmă că limbajul, respectiv cunoașterea lingvistică, se situează la două niveluri: *cognitio clara vel confusa* (cunoașterea sigură, însă fără justificare: „așa se spune ...” în limba română, de exemplu) și *cognitio clara distincta vel inadequata* (cunoașterea sigură, care poate da primele justificări imediate, dar fără justificarea pe care o poate da specialistul, în speță lingvistul) (Coșeriu, *Lingvistica integrală*, p. 15-16).

Bibliografie

- Anttila, Raimo, *Analogy: The Warp and Woof of Cognition*, în Joseph & Janda (ed.), *Historical Linguistics*, p. 425-440 (= Anttila, *Analogy*).
- Blevins, James P. and Juliette Blevins eds., *Analogy in Grammar. Form and Acquisition*, OUP, Oxford, 2009 (= Blevins & Blevins, *Analogy*).
- Blevins, James P. and Juliette Blevins, *Introduction: Analogy in Grammar*, în Blevins & Blevins, *Analogy*, p. 1-12 (= Blevins & Blevins, *Introduction*).
- Bybee, Joan, *Diachronic Linguistics*, în Geeraerts & Cuyckens, eds., *Cognitive Linguistics*, p. 945-987 (= Bybee, *Diachronic Linguistics*).
- Chomsky, Noam, *Cunoașterea limbii*, traducere de Alexandra Cornilescu, Ileana Baciș și Taina Duțescu Coliban, postfață de Alexandra Cornilescu, traducerea notelor de Ioan Dimitriu, Editura Științifică, București, 1996 (= Chomsky, *Cunoașterea*).
- Chomsky, Noam, *Syntactic Structures*, second edition, Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 2002 (= Chomsky, *Syntactic*).
- Coșeriu, Eugeniu, *Creația metaforică în limbaj*, în „Dacoromania”, serie nouă, V-VI, 2000-2001, p. 11-33 (= Coșeriu, *Creația metaforică*).
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica integrală* (interviu realizat de Nicolae Saramandu), Editura Fundației Culturale Române, București, 1996 (= Coșeriu, *Lingvistica integrală*).
- Croft, William and D. Alan Cruise, *Cognitive Linguistics*, CUP, Cambridge, 2004 (= Croft & Cruise, *Cognitive Linguistics*).
- Evans, Vyvyan and Melanie Green, *Cognitive Linguistics. An Introduction*, Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh, 2006 (= Evans & Green, *Cognitive linguistics*).
- Constantin Frâncu, *Curențe și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 1997 (= Frâncu, *Curențe și tendințe*).

- Geeraerts, Dirk editor, *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 2006 (= Geeraerts ed., *Cognitive Linguistics*).
- Geeraerts, Dirk and Hubert Cuyckens, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford University Press, New York, 2007 (= Geeraerts & Cuyckens, eds., *Cognitive Linguistics*).
- Itkonen, Esa, *Analogy as Structure and Process*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2005 (= Itkonen, *Analogy*).
- Janda, Richard D., *Inflectional Morphology*, în Geeraerts & Cuyckens, eds., *Cognitive Linguistics*, pp. 632-649 (= Janda, *Inflectional Morphology*).
- Lakoff, George and Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago and London, 1980 (= Lakoff & Johnson, *Metaphors*).
- Lepage, Yves, *De l'analogie rendant compte de la commutation en linguistique*, Grenoble, 2003 (= Lepage, *De l'analogie*).
- Mounin, Georges, *Istoria lingvisticii*, Editura Paideia, București, 1999 (= Mounin, *Istoria*).
- Reboul, Anne, Jacques Moeschler, *Pragmatica azi. O nouă știință a comunicării*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 2001 (= Reboul & Moeschler, *Pragmatica*).
- Velică, Marius, *Tendencies in the Journal of the Third Millennium*, GUP, Galați, 2010 (= Velică, *Tendecies*).